

Z PROBLEMATYKI HISTORYCZNEJ

SEMINARE

t. 27 * 2010 * s. 215–222

KS. TADEUSZ KOŁOSOWSKI SDB
UKSW, Warszawa

SENIORES LAICI W STAROŻYTNYCH WSPÓLNOTACH KOŚCIELNYCH W AFRYCE RZYMSKIEJ

W naszych czasach, kiedy domaga się przywrócenia bardziej znacznego miejsca w zarządzaniu Kościołem reprezentacji ludzi świeckich, badanie tego, co działo się w tym względzie w chrześcijaństwie pierwotnym, nabiera charakteru żywej aktualności. W niniejszym artykule chciałbym zwrócić uwagę na rodzaj rady, którą w starożytnych wspólnotach chrześcijańskich w Afryce Północnej stanowili ludzie świeccy, a którą to radę w języku łacińskim współcześni badacze określają jako *seniores laici*¹. Zajęcie się tym tematem jest jeszcze bardziej uzasadnione faktem, że ci *seniores* w IV i V wieku nie mają swoich odpowiedników w Kościołach w innych regionach świata. Na przykład Ambrożyaster informuje nas, że w odległej przeszłości *seniores* istnieli przede wszystkim w żydowskich synagogach, a później w Kościele w Italii² i nie ma żadnego dowodu na istnienie *seniores* w innych prowincjach w tym okresie³. Trudno jest dzisiaj z całą pewnością wskazać na przyczynę tego stanu rzeczy. Pozostaje kwestią otwartą, czy ich przetrwanie było spowodowane przypadkiem długotrwałej izolacji w Afryce Pół-

¹ Por. P. Monceaux, *Les Seniores laici des Églises africaines*, Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France 1(1903), s. 283-285; P.G. Caron, *Les „seniores laici” dans l’Église africaine*, Revue Internationale des Droits de l’Antiquité 6(1951), s. 7-22; W.H.C. Frend, *The „seniores laici” and the origins of the Church in North Africa*, Journal of Theological Studies 12(1961), s. 280-284.

² Ambrosiaster, *In epistolam beati Pauli ad Thimoteum primam*, Patrologia Latina 17,475: „Nam apud omnes utique gentes honorabilis est senectus: unde et Synagoga, et postea Ecclesia seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur in Ecclesia. Quod qua negligentia obsolaverit, nescio [...]”.

³ Por. W.H.C. Frend, *The „seniores laici”...*, dz. cyt., s. 282.

nocnej, czy też tradycyjnie stanowili oni wyróżniającą się i ważną część tamtejszej organizacji kościelnej⁴.

Kim byli, w jaki sposób dostępowali szczególnych funkcji we wspólnotach kościelnych, jakie to były funkcje oraz jakie dawało to im miejsce w poszczególnych Kościołach lokalnych względem hierarchii kościelnej i wiernego ludu?

Wszystkie źródła pisane na temat tej grupy pochodzą z terenu Afryki Północnej (Rzymskiej) i w większości z IV i początku V wieku. Ponadto, w wielu przypadkach, treściowo związane są ze schizmą donatystyczną⁵, która na początku IV wieku podzieliła chrześcijaństwo północnoafrykańskie na dwie zwalczające się wspólnoty wyznaniowe: katolików i donatystów. Wśród północnoafrykańskich pisarzy wczesnochrześcijańskich na temat *seniores laici* naszymi informatorami są: Tertulian, Optat z Mileve i św. Augustyn. O *seniores laici* jest także mowa w dokumentach związanych z początkami schizmy donatystycznej i w aktach męczenników. Informacje o nich czerpiemy również z inskrypcji. Przyjrzyjmy się bliżej poszczególnym tekstom.

1. TERTULIAN, *APOLOGETICUS*

Ojciec chrześcijańskiej literatury łacińskiej, Tertulian z Kartaginy, w swej adwokackiej mowie sądowej skierowanej do pogan w obronie chrześcijan, jaką stanowi dzieło *Apologetyk*, ukazuje również wiele obrazów z życia wspólnoty chrześcijańskiej, by poganie lepiej poznali prawdę o chrześcijanach.

Mówi między innymi o sądach, jakie mają miejsce we wspólnotach kościelnych, by wykluczyć z nich grzeszników⁶. W związku z tym stwierdza: „Przewodniczą starsi (*seniores*) i już wypróbowani, którzy do urzędu tego dochodzą nie za pieniądze, ale przez świadectwo czynów: za pieniądze bowiem nie dostanie żad-

⁴ Por. tamże, s. 280.

⁵ Do powstania schizmy doszło około 312 roku w Kartaginie na skutek podwójnej elekcji biskupiej po śmierci biskupa Mensuriusza. Przeciw wybranemu na jego następcę diakonowi Cecylijanowi uformowała się opozycja, która podważyła ważność konsekracji biskupiej Cecyliana i na antybiskupa wybrała lektora Majoryna, którego niebawem zastąpił Donat, od imienia którego nazwę wzięły cały ruch. Więcej na temat schizmy por. T. Kołosowski, *Polityka religijna Konstancyna Wielkiego w świetle schizmy donatystycznej*, *Saeculum Christianum* 2(1995)1, s. 17-37; tenże, *Dyskusje nad tłem schizmy donatystycznej w Afryce Rzymskiej*, *Collectanea Theologica* 66(1996)2, s. 97-101; tenże, *Lucilla z Kartaginy a geneza schizmy donatystycznej*, w: *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej. Materiały Sympozjum patrystycznego 22.10.1998 ATK*, red. I. Salamonowicz-Górska i inni, Warszawa 1999, s. 53-63; tenże, *Od wolności wyboru wyznania do przymusu religijnego. Ewolucja poglądów biskupa Augustyna z Hippony podczas schizmy donatystycznej w Afryce Rzymskiej*, Piła 2000; W. Myszor, *Męczennicy Kościoła donatystów*, *Vox Patrum* 20(2000)38-39, s. 449-456.

⁶ Tertulian, *Apologetyk* 39,4, tłum. J. Sajdak, Poznań 1947, s. 157, Pisma Ojców Kościoła, t. 20: „Albowiem i sąd tam się odbywa z wielką skrupulatnością, jak u tych ludzi, którzy pewni są boskiej obecności i jest to wyraźną bardzo zapowiedzią przyszłego sądu, jeśli ktoś tak zgrzeszył, że się go usuwa od wspólnej modlitwy, od zebrań i całego świętego obcowania”.

nej rzeczy boskiej”⁷. *Seniores*, o których pisze tutaj Tertulian, nie wydają się być prezbiterami. W takim przypadku Tertulian użyłby terminu *presbyteri*, który to termin wielokrotnie pojawia się w jego dziełach. Owi *seniores* nie byli więc duchownymi. Wraz z biskupem przewodniczyli trybunałowi, który miał wydawać wyrok ekskomuniki. W kompetencjach tej grupy były więc funkcje jurydyczne.

2. *PASSIO SANCTI FELICIS EPISCOPI*

Dokument ten mówi o męczeństwie wspomnianego w jego tytule biskupa z miejscowości Thibiuca, które dokonało się 5 lipca 303 roku. Biskup poniósł śmierć za odmowę wydania władzom rzymskim ksiąg Pisma Świętego, czego żądał pierwszy edykt prześladowczy cesarza Dioklecjana.

Zwróćmy uwagę na fragment, w którym jest mowa o wezwaniu, po obwieszczeniu 5 czerwca 303 roku edyktu w Thibiuka, przedstawiciele tamtejszego Kościoła, do kuratora⁸ Magnilianusa. Biskup Feliks udał się wówczas do Kartaginy, nie było go więc w Thibiuca. Czytamy: „Ponieważ tego samego dnia biskup udał się do Kartaginy, rozkazał kurator Magnilianus przyprowadzić do siebie starszych ludu (*seniores plebis*). Zarządził również doprowadzenie kapłana (*presbyterum*) Apra i lektorów (*lectores*) Cyryla i Witalisa”⁹. Zdanie to wskazuje, że w tym czasie w Kościele w Thibiuca, oprócz hierarchii kościelnej, istniała grupa chrześcijan świeckich określona tutaj mianem starszych ludu (*seniores plebis*). Musiała być to grupa we wspólnocie chrześcijańskiej znacząca, skoro przedstawiciel władzy rzymskiej wezwał ich na przesłuchanie oprócz prezbitera i lektorów, którzy przecież w sposób szczególnie odpowiadali za księgi Pisma Świętego. *Seniores plebis* musieli więc stanowić grupę, która wyróżniała się z ogółu wiernych.

3. OPTAT Z MILEVE, *DE SCHISMATE DONATISTARUM LIBRI VII*

Kolejnym źródłem do poznania *seniores laici* jest dzieło Optata z Mileve, *De schismate donatistarum libri VII*. W dziele tym, Optat opisuje początki schizmy donatystycznej oraz przeprowadza polemikę z różnymi argumentami donatystów.

⁷ Tertullianus, *Apologeticum* 39, ed. E. Dekkers, Turnholti 1954, Corpus Christianorum. Series Latina, vol. 1: „Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, neque enim pretio ulla res dei constat”.

⁸ *Curatoreres*: nadzwyczajni pomocniczy urzędnicy sprawujący pieczę nad sprawami, dla których specjalnie ich powoływano. To im właśnie, po wydaniu pierwszego edyktu prześladowczego Dioklecjana, powierzono obowiązek rewizji kościołów w poszukiwaniu ksiąg biblijnych.

⁹ *Passio sancti Felicis episcopi*, 1, w: *Le dossier du donatisme*, ed. J. L. Maier, t. 1: *Des origines a la mort de Constance II (303-361)*, Berlin 1987, s. 49-51, Texte und Untersuchungen 134: „Tunc Magnilianus curator iussit ad se perduci seniores plebis, quoniam eadem die Felix episcopus Carthaginem fuerat profectus: sed et Aprum presbyterum ad se iussit perduci et Cyrillum et Vitalem lectores”.

W związku z historią powstania schizmy donatystycznej, informuje nas, że gdy biskup Mensuriusz, wezwany przez władze państwowe w sprawie jednego z diakonów¹⁰, zmuszony był udać się do Rzymu, powierzył na przechowanie drogocenne przedmioty ze złota i srebra *senioribus*: „Pozostawił je zatem rzekomo wiarygodnym starszym”¹¹. Optat mówi tutaj o owych *seniores* jako *quasi fidelibus*, ponieważ, jak się później okazało, roztrwonili powierzone im na przechowanie skarby na alkohol i – nie mogąc oddać prawowitemu następcy Mensuriusza, Cecylianiowi – powierzonego im depozytu, zerwali z nim łączność¹² i przyłączyli się do innych oponentów Cecyliana, którzy dali początek schizmie donatystycznej.

Świadectwo Optata pozwala nam poznać wyraźnie jedną z funkcji, jaką we wspólnotach kościelnych mogli piastować *seniores laici*. Wspierali oni mianowicie biskupa w zarządzaniu dobrami kościelnymi.

4. ACTA PURGATIONIS FELICIS

Następnym dokumentem, który wspomina o *seniores*, są *Acta purgationis Felicis* (*Akta rehabilitacji Feliksa*). Chodzi tu o Feliksa, biskupa Aptungi. To on konsekrował Cecyliana na biskupa po śmierci Mensuriusza. Oponenti Cecyliana oskarżali Feliksa, że w czasie prześladowań dopuścił się *traditio*, czyli wydania władzom ksiąg Pisma Świętego. Dopuścił się więc ciężkiego grzechu, przez co – zgodnie z ówczesną tradycją północnoafrykańską – stał się niegodny i niezdolny do udzielania w sposób ważny sakramentów, w tym konsekracji biskupiej. Oskarżenie Feliksa o *traditio* okazało się fałszywe, dokonane na podstawie spreparowanych dokumentów¹³. *Acta purgationis Felicis* są protokołem ze śledztwa, które uniewinniło Feliksa z zarzutu *traditio*, a które miało miejsce w Kartaginie na początku 315 roku przed prokonsulem Afryki, Elianusem. W dokumencie tym, dwukrotnie jest mowa o *seniores*. W pierwszej wzmiance mówi się, że w czasie procesu głos zabrał między innymi pewien Maximus, który stwierdził, że przemawia w imieniu starszych chrześcijan wspólnoty katolickiej¹⁴. Ten sam doku-

¹⁰ Diakon Feliks miał napisać jakiś oszczerczy list o cesarzu tyranie.

¹¹ S. Optati Milevitani, *Libri VII* I,17, ed. C. Ziwsa, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1893, s. 19, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 26: „Quae quasi fidelibus senioribus commendavit [...]”.

¹² Tamże I,18: „Convocantur supra memorati seniores, qui faucibus avaritiae commendatam ebiberant praedam. Cum reddere cogentur, subdixerunt communioni pedem”.

¹³ Szerzej na ten temat por. T. Kołosowski, *Traditores. Wokół postawy duchowieństwa wobec roszczeń totalitarnego państwa w kontekście początków schizmy donatystycznej w Afryce Rzymskiej*, *Znaki Nowych Czasów* 18(2007), s. 98-99.

¹⁴ *Acta purgationis Felicis* 2, w: *Le dossier du donatisme*, dz. cyt., s. 176-177: „Maximus dixit: loquor nomine seniorum christiani populi catholicae legis”.

ment, nieco dalej, wspomina o trzech *seniores*, których Ingencjusz¹⁵ zabrał ze sobą do Aptungi, by zbadali, czy biskup tego miasta Feliks był rzeczywiście traditorem¹⁶.

Można zauważyć, że tekst ten wskazuje nam, po pierwsze, na kolejny termin określający ową radę starszych: *seniores christiani populi catholicae legis*. Po drugie, możemy z niego wyciągnąć wniosek co do kolejnej funkcji, jaką mogli sprawować *seniores laici* we wspólnotach kościelnych. Ingencjusz zabrał ze sobą do Aptungi *seniores* w celu zbadania sprawy biskupa Feliksa. Mogli więc oni spełniać bliżej nieokreślone funkcje sędownicze.

5. ŚW. AUGUSTYN

Mniej więcej wiek później, inny wybitny Ojciec Kościoła Augustyn, daje nam kilkakrotnie świadectwo istnienia *seniores laici*. W jednym z listów do swoich diecezjan w Hipponie, Augustyn kieruje następujące pozdrowienie: „Wielce umiłowanym braciom, duchowieństwu (*clero*) i starszym (*senioribus*) oraz całemu ludowi (*plebi*) Kościoła w Hipponie, któremu służę w miłości do Chrystusa, Augustyn w Panu śle pozdrowienie”¹⁷. Słowa te Augustyn poświadcza, że w Hipponie, gdy był on biskupem tego miasta, byli *seniores*, którzy sytuowali się pomiędzy duchowieństwem (*clerus*) i społecznością chrześcijańską (*plebs*).

Kolejne świadectwa Augustyna o istnieniu *seniores* pochodzą z jego polemicznego pisma skierowanego przeciwko donatyście Kreskoniuszowi. I tak Augustyn, cytując jeden z dokumentów kościelnych¹⁸, wymienia następujące urzędy

¹⁵ Kim był Ingencjusz? To jedna z osób, która miała czynny udział w zapoczątkowaniu schizmy donatystycznej. Był pisarzem urzędowym w Aptundze. Przyjaźnił się także z biskupem Maurusem z Utica i korzystał z jego gościny. Maurus jednak miał dostąpić godności biskupiej za pośrednictwem symonii. Biskup Feliks był zaś wówczas, pod nieobecność w Afryce biskupa Kartaginy, Mensuriusza, komisarycznym zarządcą prowincji Afryki Prokonsularnej. Feliks udał się wówczas do Utica, gdzie złożył z urzędu Maurusa. Ten akt spowodował wrogość Ingencjusza wobec Feliksa. Postanowił się zemścić na biskupie Aptungi. Gdy ten zażądał, by wierni w Utica nie utrzymywali już więcej z Maurusem wspólnoty, Ingencjusz miał do niego zawołać: „ani z tobą, ani z nim, ponieważ jesteś traditorem”. Stąd Ingencjusz, po usunięciu z urzędu swojego przyjaciela, udał się pospiesznie do Aptungi, aby zgromadzić przeciwko Feliksowi materiał dowodowy. Por. T. Kołosowski, *Od wolności wyboru wyznania...*, dz. cyt., s. 30-31.

¹⁶ *Acta purgationis Felicis* 8, w: *Le dossier du donatisme*, dz. cyt., s. 181-183: „Exinde ivi in patriam ipsius Felicis: duxi mecum tres seniores ut uiderent an uerum tradidisset annon”.

¹⁷ Augustinus Hipponensis, *Epistulae* 78, ed. A. Goldbacher, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1896, s. 331, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 34,2: „Dilectissimis fratribus, clero, senioribus et uniuersae plebi ecclesiae hipponiensis, cui seruio, in dilectione christi augustinus in domino salutem”.

¹⁸ Chodzi o *Gesta apud Zenophilum* – akta z procesu, jaki miał miejsce w 320 roku, a który toczył się przeciwko biskupowi Cirta Sylwanusowi, którego oskarżano o *traditio* oraz symonię i kradzieże. Por. *Appendix decem monumentorum veterum ad Donatistarum historiam pertinentium*,

w Kościele północnoafrykańskim: biskupi (*episcopi*), prezbiterzy (*presbyteri*), diakoni (*diacones*) i starsi (*seniores*)¹⁹. Nieco dalej, w tym samym piśmie, Augustyn – cytując kolejny dokument związany ze schizmą donatystyczną – poświadczają istnienie we wspólnocie donatystycznej w Musti grupy *seniores Ecclesiae*²⁰.

To świadectwo biskupa Hippony informuje nas, po pierwsze, o kolejnej nazwie rady starszych – *seniores Ecclesiae*. Po drugie, potwierdza ich usytuowanie we wspólnocie pomiędzy hierarchią kościelną a wiernym ludem.

Kolejne ciekawe świadectwo św. Augustyna na temat rady *seniores laici* pochodzi z jego dzieła *Enarrationes in Psalmos (Objaśnienia Psalmów)*. W tym homiletycznym dziele, w którym Augustyn objaśnia wiernym kolejne psalmy, zabiera on także wielokrotnie głos na różne aktualne problemy Kościoła północnoafrykańskiego. W jednym z kazań Augustyn wspomina o sytuacji w Kościele donatystów, która miała miejsce w 392 roku. Prymas donatystów Prymian przywrócił grupę miejscowych schizmatyków do wspólnoty. *Seniores* natychmiast zaprotestowali, a gdy nie zdołali przekonać Prymiana, podjęli dalsze kroki, mianowicie zebrałi synod i zdecydowali o poparciu żądań rywalizującego z Prymianem kandydata. Sporządzili oni wtedy dokument, który rozpowszechnili w całości wśród episkopatu donatystycznego, przedstawiając nieprawę czyny ich biskupa i domagając się zwołania formalnego synodu celem zbadania ich oskarżenia przeciw Prymianowi.

Augustyn cytuje fragment sprawozdania z powyższego synodu: „Mając na względzie ten przepis prawa napominający nas, z konieczności musieliśmy wysłuchać i wobec niego przedyskutować sprawę Prymiana, którego lud święty Kościoła kartagińskiego wybrał na biskupa owczarni Bożej, na wniosek wysunięty w listach starszych (*seniorum*) tegoż Kościoła, abyśmy wyjaśniliśmy wszystko, albo jako niewinnego, czego należało sobie życzyć, odesłać, albo byśmy wykazali, że należy go potępić ze względu na jego winy”²¹. Mamy tutaj kolejną wzmiankę o funkcjach jurydycznych rady *seniores laici* określanych w tym dokumencie ponownie jako *seniores Ecclesiae*. Mieli oni pewne kompetencje w sprawach

recensuit et commentario critico indicibusque instruxit C. Ziwsa, s. 185-197, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. 26.

¹⁹ Por. Augustinus Hipponensis, *Contra Cresconium* III,29,33, ed. M. Petschenig, Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1909, s. 440, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. 52.

²⁰ Por. tamże III,56,62, s. 467-468.

²¹ Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos* 36,2,20, ed. E. Dekkers, J. Fraipont, Turnholt 1956, Corpus Christianorum. Series Latina, vol. 38: „Hoc igitur edicto legis admoniti, necesse nos fuerat primiani causam, quem plebs sancta carthaginensis ecclesiae episcopum fuerat in ouile dei sortita, seniorum litteris eiusdem ecclesiae postulantibus, audire atque discutere sub eo, ut explanatis omnibus, aut innocentem, quod optabile fuerat, purgaremus; aut nocentem certe ostenderemus suis meritis esse damnatum”. Por. także W.H.C. Frend, *The „seniores laici”* ..., dz. cyt., s. 281.

dyscyplinarnych przeciw biskupom i prawo do zwoływania synodów w tych sprawach.

6. INSKRYPCJA NAGROBNA Z BÔNE (HIPPO REGIUS)

Wreszcie wskaźmy na jedną z inskrypcji nagrobnych odnalezioną w Bône (Hippo Regius), w dzisiejszej Algierii. Mamy w niej następującą wzmiankę: *Maritis senator de numeru bis electum fidelis*²². Wydaje się, że wierzący chrześcijanin (na co może wskazywać słowo *fidelis*) o imieniu Maritis mógł należeć do grona *seniores laici*. Określenie *senator* może być tutaj użyte jako synonim słowa *senior*. Taką interpretację zdaje się potwierdzać św. Augustyn, który w jednym ze swoich dzieł stwierdza, że czasami radzie *seniores* nadawano nazwę *senatus*²³.

Inskrypcja ta informuje nas ponadto o czymś więcej, mianowicie o sposobie wyznaczania rady *seniores laici*. Maritis do rady *seniores laici* został dwukrotnie wybrany *bis electum*. Wybór nastąpił *de numeru*. Należy zauważyć, że w języku Ojców Kościoła afrykańskiego słowo *numerus* jest często używane, aby wskazać grono wiernych²⁴. W jednym z listów, Cyprian, biskup Kartaginy z połowy III wieku, pisze: „Sed quosdam audio inficere numerum vestrum”²⁵ („Słyszę, że niektórzy plamią wasze grono”). Użyte więc w inskrypcji wyrażenie *de numeru electum* pozwala wnioskować, że radę *seniores laici* wybierali wierni ze swego grona.

WNIOSKI

Jakie wnioski wynikają z przeprowadzonej analizy źródeł? W świetle źródeł, *seniores laici* jawią się jako integralna część organizacji zarówno Kościoła donatystycznego, jak i katolickiego w Afryce Północnej w IV i na początku V wieku. Przedstawione źródła są wystarczającym dowodem na ich istnienie. W poszczególnych wspólnotach kościelnych sytuowali się oni pomiędzy hierarchią kościelną a wiernym ludem. Wyboru ich dokonywał lud ze swego grona.

Funkcje *seniores laici* miały zarówno charakter administracyjny, jak i dyscyplinarny. Spełniając swoje obowiązki, współpracowali oni z biskupami w administrowaniu i zabezpieczaniu własności kościelnej. Oprócz tych obowiązków, mieli

²² *Corpus Inscriptionum Latinarum*, t. VIII, n. 17414, cyt. za P.G. Caron, *Les „seniores laici”*..., dz. cyt., s. 11.

²³ Augustinus Hipponensis, *Quaestionum in heptateuchum libri septem* III,25, ed. J. Fraipont, Turnholt 1958, *Corpus Christianorum. Series Latina*, vol. 33: [...] „etiam senatum dici interpretati sunt ordinem seniorum”; por. P.G. Caron, *Les „seniores laici”*..., dz. cyt., s. 14.

²⁴ Por. P.G. Caron, *Les „seniores laici”*..., dz. cyt., s. 14.

²⁵ Cyprianus, *Epistula VI, ad Rogatianum presbyterum et caeteros confessores* 4, *Patrologia Latina* 4, 242.

oni także inne, o charakterze sądowniczym i dyscyplinarnym, które pozwalały im kontrolować zachowanie swych biskupów.

THE SENIORES LAICI IN ANCIENT CHURCH COMMUNITIES IN ROMAN AFRICA

Summary

The article refers to a council, which in ancient Christian communities in Northern Africa was comprised of lay people. This council is called in Latin *seniores laici* by contemporary scholars. All the sources written on the subject of this group come from Roman Africa. They were mostly written in the fourth and fifth century. In the light of these sources, the *seniores laici* appear as an integral part of both the Donatist Church and the Catholic Church in Northern Africa. The selected sources are sufficient proof of their existence. In church communities, these councils were held between the church hierarchy and the faithful. Their members were chosen by the people. They fulfilled their duties in collaboration with the bishops, administering and maintaining church property. They also performed functions of judiciary and disciplinary character which permitted them to control the conduct of their own bishops.

Keywords: Church history of ancient, the Church in Roman Africa, the Donatist Church, the lay people, secular Christians

Notka o Autorze: **KS. PROF. UKSW DR HAB. TADEUSZ KOŁOSOWSKI SDB**, jest historykiem literatury wczesnochrześcijańskiej, pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Instytucie Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych, kierownikiem Katedry Historii Wczesnochrześcijańskiej Literatury Łacińskiej. W Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą jest wykładowcą języka łacińskiego. Zainteresowania badawcze koncentrują się na dziejach chrześcijaństwa w Afryce Rzymskiej i wczesnochrześcijańskiej literaturze łacińskiej a w sposób szczególny na twórczości Hilarego z Poitiers i Salwiana z Marsylii.

Słowa kluczowe: *seniores laici*, historia Kościoła starożytnego, Kościół północnoafrykański, donatyzm, laikat, chrześcijanie świeccy